

Joaquim Ventalló i la guerra del Marroc, per Pau Vinyes i Roig

Pau Vinyes i Roig, historiador.

En motiu del centenari del Desastre d'Annual (1921) transcrivim el capítol “La guerra del Marroc” del llibre *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític, poeta i traductor* (Fundació Josep Irla-Editorial Duxelm, 2010), l'autor del qual és l'historiador Pau Vinyes i Roig. En aquest capítol es narra l'experiència del periodista, polític i traductor -va traduir les aventures de Tintín al català- Joaquim Ventalló i Vergés (1899-1996) en la guerra del Marroc, conflicte bèl·lic sostingut per l'exèrcit espanyol a inicis del segle passat i que deixà una forta petjada de sang i morts. Cal fer esment que l'efemèride ha passat quasi desapercebuda i que l'Estat espanyol a dia d'avui encara no ha demanat perdó per les atrocitats comeses durant la guerra del Marroc.

D'enc? a? de la pe?rdua de les colo?nies americanes i asia?tiques, l'Estat espanyol havia de recuperar el seu llegat colonial amb altres territoris d'ultramar. En la Confere?ncia d'Algesires, celebrada en aquesta ciutat andalusa entre el 16 de gener i el 7 d'abril, es decidi?, despre?s de llargues converses i trifulgues expansionistes entre les pote?ncies europees, que l'Estat espanyol gaudiria d'una zona del Marroc en forma de protectorat. Aquí? s'esdevingueren una se?rie de disputes que ocasionaren conflictes de gran magnitud per tal de preservar el protectorat espanyol. Sense anar gaire lluny, el juliol de 1909, amb la crida de reservistes per part del govern de Maura per anar a fer front a les revoltes abori?gens del Rif, es produi? una vaga general a Barcelona que esdevingue? la sagnant Setmana tra?gica. La prese?ncia espanyola al nord del Marroc cada cop era me?s complicada, per causes dels nadius de la zona. Les a?nsies independentistes dels seguidors d'Abd el-Krim, d'una banda, i els interessos econo?mics de les empreses espanyoles amb el suport governamental, de l'altra, van embolicar la troca i el 1921 es produi? la guerra del Rif.

En el context de la guerra del Rif, el 22 de juliol de 1921 es produi? la batalla d'Annual, entre les tropes colonials espanyoles i les tropes irregulars del cabdill Abd el-Krim, en el barranc que separa Igueriben i Annual. En aquesta batalla hi van perdre la vida uns vuit mil soldats espanyols —la majoria de lleva obligato?ria—, entre els quals el mateix general Manuel Fern?ndez Silvestre. La ciutat de Melilla estigue? a punt de caure en mans dels seguidors d'Abd el-Krim. Dins de la historiografia espanyola la batalla e?s coneguda popularment com el Desastre d'Annual.

A l'Estat espanyol, immers en una greu crisi poli?tica i amb el pistolerisme a gran escala, comporta? la caiguda del cap de govern de torn i dels seus ministres, encapc?alats per Manuel Allendesalazar Mun?oz, i el retorn d'Antoni Maura i Montaner a la preside?ncia del Govern. En l'aspecte militar, s'obri? una comissio? per tal d'esbrinar les causes de la desfeta, a ca?rrec del general Juan Picasso Gonza?lez. Coneguda com la *Comissio? Picasso*, me?s que cercar solucions al problema hi posa? cortines de fum per esborrar la mala imatge de l'exe?rcit espanyol en el conflicte marroqui?. Anys a venir el cop d'Estat del general Miguel Primo de Rivera, del 13 de setembre de 1923, va ser la distraccio? perfecta per a passar full en aquest episodi de la histo?ria espanyola.

E?s en aquest context bel·licista que a Joaquim Ventallo? li toca? fer el servei militar. En ser cridat a les hague? de deixar la seva feina com a periodista en el diari *El Dia*. En l'entrevista a la revista *Terme* el nostre homenot hi narra la seva vive?ncia militar:

Aquesta histo?ria va comenc?ar l'any 1921. En principi em tocava quedar-me a casa, ja que vaig treure un nu?mero alt en el sorteig i aixo? em permetia lliurar-me de la *mili*. Despre?s les coses van canviar forca? perquè molts nu?meros baixos corresponien als fills i familiars dels salistes de la ciutat (seguidors del poli?tica caciquista Alfons Sala) i aquests van remoure cel i terra per evitar la incorporacio? a les files. De cop i volta, els nu?meros baixos es van convertir en alts. Hi havia massa recomanats i massa

«inu?tils» per al servei. Vaig acabar fent el servei militar i em passo tres anys fent de soldat, precisament en aquelles terres on hi havia hagut el desastre d'Annual. L'any 1924 torno a comenc?ar de nou, amb l'estranya sensacio? d'haver estat molt de temps fora de la meva terra... trenta-quatre mesos i mig havien estat, sens dubte, massa temps.

El fet de ser de taranna? republica? i antisalista li passa? una bona factura. El mes de febrer de 1921 va comenc?ar a fer el servei militar a Barcelona. El juliol del mateix any tenia lloc el Desastre d'Annual i el 2 d'octubre desembarcava a Melilla per a "reconquerir el Marroc per compte d'Espanya" (*Al Vent*, nu?m. 50. terrassa). Va tornar de la guerra del Marroc la vigi?lia de Nadal de 1923, tres mesos despre?s del cop d'Estat de Primo de Rivera. En ser soldat de quota i havent pagat segons la llei vigent 2.000 pessetes, li corresponien 5 mesos de servei militar, i en comptes de 5 mesos s'hi va estar gairebe? tres anys. En aquest context be?l·lic, Joaquim Ventallo? aprofita? per escriure poesia i prosa, tot recordant els soldats morts en el conflicte i denunciant la cruesa del govern espanyol.

El 20 de novembre de 1924, com a periodista de *La Publicitat*, publicava l'article segu?ent, on reflectia la seva experie?ncia en to de cro?nica, com a soldat en la guerra del Marroc:

Optimistes com sempre, registrem una vegada me?s l'avenc? que en sentit evacuador representen les accions de guerra darrerament lliurades al Marroc occidental. Aquest e?s el terreny que en la Confere?ncia d'Algesires va fixar-se perque? Espanya hi descabdelle?s les seves dots civilitzadores. Els rifrenys i els yebalins, no podran pas dir que Espanya hi hagi planyut diners i homes per convencer-los que estarien me?s civilitzats sota la proteccio? del pavello? espanyol —vermell com la sang que tantes generacions hi ha vessat, acreditant cada vegada me?s l'heroisme de la rac?a, i el groc com l'or, que a mans besades, hi hem abocat per tal de dur-los al cami? del progre?s. Ells que han preferit trescar pels corriols de cabres de les muntanyes, lliures i analfabets, per a ells faran. Una vegada Espanya els ha convidat, no ho fara? dues. Pero? que el temps quedi per testimoni que s'han deixat perdre cosa *bona*.

Ja no hi ha canons, ni fusells, ni soldats a Beni Aro?s, ni a Beni Hozmar, ni a Beni Hassan; dema? no n'hi haura? a Beni tussin, ni a Beni Said, ni a Beni Ulitxec. I que?? tampoc no hi haura? canons per les carreteres, que volen dir civilitzacio?, ni trens que xiulin via amunt amb pas lent pero? majestuo?s, que volen dir estacions i menjar i beure i tantes altres coses de la vida. quan tornaran a celebrar-se aquells «zocos» tan animats, amb els soldats espanyols prenent el te mentre un moro tocava una simbomba? Ara, els zocos estaran deserts i l'encantador de serpents tindra? el desencant de la soledat; tot tornara? a restar quiet i trist, i el pai?s que tan trai?dorament ha atacat l'exe?rcit aquest darrer estiu ara, quan es trobi solitari i silenci?s, sentira? l'estranya recanc?a dels dies passats, en que? s'oi?a el soroll de cornetes i el retronnyir de canons, i li semblara? haver reulat a l'e?poca dels plesiosa?urius.

Bastant temps s'hi ha perdut en intentar civilitzar-los, pero? ja es trobaran el seu. I el mateix diem dels seus cabdills. Ja poden estar tranquils l'Abd-el-Krim, a Axdir, i l'altre a Tazarut, fent-se la il·lusio? d'un Imperi o d'una Repu?blica, que si esperen que perque? el Gotha n'ha parlat, podran alternar amb les nacions cultes... no en van poc, d'errats. que n'han de menjar, encara, de plats de sopes!

Els hauria de caure la cara de vergonya, si tinguessin una mica de sensibilitat, de veure com amb quatre pre?diques a uns moros sense cultura els han convenc?ut d'aixecar-se en armes contra un pai?s com Espanya, que si sabessin histo?ria, veurien com el temps de Felip II se'n va arribar a parlar tant i tant del poder que tenia, que fins el sol li retia homenatge, i quan estava a punt de pondre's nome?s ho feia veure, i de seguida tornava a sortir perque? no falte?s ni un moment una aure?ola damunt d'un tan alt regne.

Ningu? d'Espanya gosi fer campanya antipatrio?tica en moments tan seriosos. Per l'exe?rcit, que ha donat mostres d'una resiste?ncia, potser igualada per part d'algun d'altre pai?s, pero? de cap manera —aixi? si? que no— superada; que ha posat de manifest la seva disciplina i el seu tremp aguerit a les

ordres d'uns caps que mereixen tots els honors pel seu sacrifici i dots d'intel·ligència, per a tots ells la nostra simpatia i felicitació?. Sabut de sobres e?s que una acció retrograda e?s la me?s difícil que hi ha en la mate?ria d'estratègia. Avanc?ar no te? cap me?rit; els moros avancen, assetgen un blocu, una ai- guada, i que??... El me?rit esta? en saber recular, i no perdre la gent, conservant la moral, cantant, rient i emborratxats de po?lvora. Aquest e?s el me?rit. que? e?s quan, en arribar a lloc, totes les forces formen igual que al comenc? del retroce?s, un batalló disciplinat, ri?gid, que do?na bo de veure.

El general Serrano sabia prou be? el me?rit d'aquesta llei d'operacions. Va trobar-se a Uad Lau intentant amb fu?ria remuntar el riu per tal de deslliurar Solano, Xentafa i altres posicions assetjades, quan l'aixecament general, i va saber aguantar les forces. Ara, dissortadament, el seu nom torna a e?sser d'actualitat. Una bala traidora l'ha colpit; en aquests moments en que? cau amb glo?ria en el camp de batalla, tot el pa?s li ret homenatge. Al «paco» desconegut que priva Espanya del concurs d'un dels seus fills me?s preclars, l'execració me?s gran dels patriotes.

Pero? tanquem aquest pare?ntesi trist. Si s'ha pensat que això ha de fer caure la moral de l'exercit, no en van poc, d'equivocats. Podra? venir un encongiment de li?nies, pero? Al- ca?zar i Larraix i Tetua?n i Ceuta i Melilla, seran baluards irreductibles d'Espanya. El Rif i Yebala, mentrestant, podem anar fent-nos il·lusions. Axdir i Tazarut no passaran mai d'e?sser poblats de mala mort sense els avenc?os de la civilització que avui tindrien si haguessin volgut portar-se com els calia davant d'una nació que tan desinteressadament vetllava pel seu benestar, a?dhuc deixant per a me?s endavant preocupar-se del seu propi.

Repetim: el temps per testimoni del que s'hi ha perdut.

Algu? s'adona que aquests comentaris a sobre esmentats sobre la guerra del Marroc no so?n seriosos —tal com Joaquim havia volgut fer passar de forma cri?tica— i avisa el governador que els estan prenent el pe?l, i n'ordena la suspensió?.

En Joaquim te? el suport llunya? de familiars i amics. Entre aquests, dues senyores grans que li fan de padrines i li escriuen cartes de tant en tant. En una d'elles l'encoratja a seguir endavant tot i les penalitats de la guerra:

Apreciable Joaquim:

Recibi? tu tarjeta, y con a la vista [sic] doy gracias a Dios que te conserva la vida para consuelo de todos los que bien te quieren, en cuyo nu?mero me encuentro yo.

En cuanto a los que sufri?s los peligros y las tragedias de esa campan?a ingrata, merece?is bien de la Patria, y de todos los que estiman en algo la honra nacional.

Respecto a ti, solo he de decirte que procures nadar y guardar la ropa, pues me hari?a muy poca gracia y tendri?a en disgusto muy grande, que esos estu?pidos moritos te hirie- ran. De e?ndete bien, y procura que no te hagan blanco; y cuando poda?is darle paliza, que sea bien gorda, de abrigo, de las que nunca basta.

Entre tanto, piensa que yo te encomiendo a Dios y que quisiera estar a tu lado para endulzarte, en lo posible, las penas y los sinsabores que pasas por culpas ajenas.

Sin ma?s que abrazarte con el pensamiento te envi?a mil y un besos esta que no te olvida.

Julia

Paraules de consol per a moments d'amargor. Joaquim Ventallo?, dins de l'exercit espanyol, forma? part del «Batalló?n Expedicionario de Alca?ntara n.o 58. 3.a Compan?i?a». A voltes, per no haver d'anar

al front de batalla els reclutats faran mans i ma'nigues, com ara passar llargues estones hospitalitzats a causa de malalties provocades intencionadament. En Joaquim també ho tingué clar i me's d'un cop va rebre atenció hospitalària; a l'hospital li arribaven cartes de companys, familiars i amics. L'Hospital Alfonso XIII acollí me's d'una vegada en Joaquim, i allà, segons les seves pròpies paraules, "es moria de febre".

L'amic Joan Arús, després d'agrair-li les felicitacions pel natalici de la seva filla —carta que li remeté Ventalló—, li responia:

"Desitjo que sortiu amb fortuna d'aquesta maleïda «espanyolada»".

L'opinió pública, en general, era desfavorable a aquesta desafortunada guerra, però des del Govern i l'exèrcit se'n lloaven les virtuts tot manipulant-ne el desenvolupament.

En les memòries de Rossend Llates aquest descriu la relació amb el seu amic Ventalló mentre eren al Marroc tot jugant-se la pell:

Durant aquest temps, anaren embarcant-se molts amics meus: primer de tots, Josep Anton Font i Casa, que feia el servei militar a Intendència. Aquest fou l'únic que no torna, víctima d'una infecció pulmonar; Joaquim Ventalló, del regiment d'Alcañtara (el seu temps de servei fou una cosa extraordinària, i és llastima que un dia no publiqui aquest capítol d'unes possibles memòries, que seria suculentíssim) [...]

Un altre dels amics que li escrivia és Miquel Cardona, me's conegut pel sobrenom *Quelus*, dibuixant de *L'Esquella de la Torratxa*, *El Sr. Daixonses*, *L'Estevet*... En aquest darrer, hi van col·laborar Ventalló i Verge's. En *Quelus* li comentava la vida social i política de Barcelona, tot remarcant la conferència de Francesc Macià al Centre de Dependents:

[...] he anat a sentir en Macià, que ha donat una conferència en el Centre de Dependents que ha sigut un èxit; estava tan pleníssim que no hi cabia ningú me's. Ha dit un grapat de veritats i una munió de coses ben dites, llastima que sigui un home tan desacreditat i tan mancat de voluntat que no sigui capaç d'organitzar un partit de veritat i ben fet.

Qui ho havia de dir, que aquell home incapaç d'organitzar un partit acabaria fundant i presidint Esquerra Republicana de Catalunya l'any 1931 i esdevenint el president de la Generalitat de Catalunya. També li feia arribar notícies de la creació d'un nou partit polític, escindit de la Lliga Regionalista després de la Conferència Nacional Catalana el 1922, que duia per nom Acció Catalana, i del qual un dels màxims prohoms va ser l'historiador Rovira i Virgili. Aquest grup polític havia de ser temps a venir el que es faria càrrec del veterà periòdic *La Publicidad*, i en catalanitzà els continguts i la capçalera.

La vida de l'Ateneu Barcelonès, del qual en Joaquim era soci, transcorria sense pena ni glòria. La majoria de socis joves es trobaven fent el servei militar a l'Àfrica i els me's grans estaven embrancats en les feines de sempre. L'esplendor de l'Ateneu restà somort durant uns anys i no es recobra fins al cap d'un temps de finalitzar la guerra del Marroc. Els amics de Ventalló es feien resso d'aquest esmoreïment ateneístic. El seu cosí, Joan Vidal i Salvo, li feia una bona descripció de la vida de l'Ateneu a principi dels vint:

"En sembla, però, que no hi ha hagut cap trasbals ni esdeveniment d'importància, seguint la seva vida corrent i placida" [referint-se a l'Ateneu Barcelonès].

Els amics també li descrivien per carta la vida literària barcelonina. El posaven al corrent de les novetats editorials i de la sortida de nous diaris i revistes.

Tal com el descriu per carta l'amic Miquel Cardona, *Quelus*, el seu estat visual no era pas agradable. La guerra del Marroc hi deixa petjada:

Acostuma't a veure't vestit a l'europea i ben afaitat, al veure't vestit d'esclau i amb bigotis i barbes no et conec. En una postal que em vas enviar darrerament en la que hi havia un *grupo* de soldats en *mitg* dels quals hi eres tu amb un puro a la boca, amb bigoti i barba i amb un capot a l'esquena, si no m'arriben a dir els companys de *L'Estevet* que eres tu, no et conec.

Els gairebé tres anys de servei militar desfiguraren un xic la fisonomia física de Joaquim Ventallo?. El seu bon amic Manuel Carrasco i Formiguera —en la dècada dels trenta destacat dirigent d'Unió Democràtica de Catalunya i afusellat per ordre del general Franco— va fer tots els possibles com a regidor de Barcelona per demanar el retorn de Ventallo? a Catalunya. Joaquim Ventallo? assolí el grau de sergent i l'exercí en el «Batalló de Infanteria de Alcantara, n.º 58». Mentrestant la família es traslladà de nou a Barcelona i en retornar a Catalunya, el periodista ja no visqué a Terrassa.